
Legenda české etnologie - Iva Heroldová

Dana Moravcová

**Legenda české etnologie - Iva Heroldová
(31. 12. 1926, Chrudim - 2. 9. 2005, Praha)**

Možná je to stereotyp, který říká, že málo komu se podaří získat uznání za života a neztratit ho po svém odchodu. Přesto v tuto „pravdu“ lidé často věří a kladou si otázku, jací byli ti, kteří se vymkli tomuto kliše. Bezpochyby museli za svého života přesvědčit svou prací, která se v nějakém ohledu stala zakladatelskou či objevnou a jejíž poselství společnost či určitá skupina lidí nadále cítí jako symbol kontinuity vlastního konání. Takovou klíčovou osobností pro české etnology je Iva Heroldová. Jejím zakladatelským počinem byla systematická práce v oblasti studia etnických procesů. Zásadně přispěla zejména k vyprofilování a ke kontinuitě zkoumání mezietských vztahů v ČR.

Vědecká cesta Ivy Heroldové k tomuto cíli sice měla své odbočky, přesto lze říci, že na ní záleželo vše, k čemu se buď sama rozhodla, nebo co jí bylo svěřeno jako další úkol. Svoji odbornost získala Iva Heroldová studiem oboru národopis a oboru československé dějiny na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v letech 1947-1952. Tradičnost oboru národopis ji logicky vedla i k volbě klasického předmětu studia - studia vesnice. Absolvovala diplomovou práci zaměřenou na odvětví zemědělské a domácí výroby na Třinecku. Toto téma se stalo krom jiného i náplní její rigorózní práce (1952). Problematice studia vesnice se věnovala i v následujících letech; nejprve v Kabinetu pro národopis (1953-1954), po jeho transformaci v Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV (1954-1988). Široké možnosti uchopení tématu vesnice pak dovedly Ivu Heroldovou ke třem velkým životním tématům, které nejednou s ohledem na zadané vědecké úkoly propracovávala paralelně.

Přestože vyšla z poznání tradiční vesnice velmi záhy svůj zájem začala rozšiřovat o studium kultury a způsobu života v lokalitách, kde naopak tradice byla nějakým způsobem narušena či narušována. Již v roce 1955 spolu se svým kolegou a pozdějším životním partnerem Františkem Vančíkem prováděla sondážní výzkumy v novoosídleneckém pohraničí. Již tehdy při uvažování o této problematice zdůrazňovala nutnost kontextualizace studia kultury novoosídlenců ve vztahu k politickým a právním opatřením. Stejně tak upozorňovala na výpovědní hodnotu beletrie ve smyslu mentální reprezentace doby.

Z této doby se datuje také zájem Ivy Heroldové o volyňské Čechy a později v návaznosti na ně o reemigranty vůbec. Nejen v počátečních fázích studia této problematiky využívala Iva Heroldová kromě terénních etnografických výzkumů i data získaná excerpcí archivních pramenů. Zejména rekonstrukce života reemigrantů v hostitelské společnosti a náhled na jejich život po reemigraci vedla badatelku k úvahám o dvojím adaptačním procesu českých reemigrantů z Volyně (1957).

Sledování historie této krajanské skupiny na Volyni bylo zřejmě jedním z impulsů, proč Iva Heroldová začala provádět systematické výzkumy kultury Čechů žijící v zahraničí. Vůli k otevření tohoto terénu posilovala i premisa o zakonzervování tradičních prvků výchozí české kultury u skupin vystěhovalců a z toho vyplývající možnosti doplnění poznatků o kultuře tradiční české vesnice v minulosti. V průběhu výzkumu však tuto these badatelka oprávněně zpochybnila a ústředním tématem jejích analýz se staly procesy akulturace. Přesto jevy tradiční lidové kultury (zejména zájem o zvykosloví) neopustila. Právě ony se staly indikátory dynamiky akulturace Čechů do kultury hostitelské společnosti.

První sondážní výzkumy zahraničních Čechů prováděla Iva Heroldová v roce 1957 v Polsku u potomků českých náboženských exulantů. V roce 1961 sama a v letech 1963 a 1964 spolu s F. Vančíkem systematicky sbírala etnografická data na Střelínku, v Zelově a v jeho okolí. Výzkum české enklávy v Polsku pak završila dvěma stěžejními pracemi: kandidátskou prací *Etnická problematika českých národnostních menšin (se zvláštním zřetelem na vystěhovalce do pruského Slezska v 1. polovině 18. století)* (1965) a monografií *Život a kultura českých exulantů z 18. století* (1971).

Po systematickém výzkumu v Polsku začala v roce 1965 připravovat terén pro výzkum v Jugoslávii. Navázala spolupráci s Institutem za narodnu umejnost v Záhřebu. S týmem jugoslávských a českých kolegů (Josef Vařeka) zahájila na podzim roku 1966 hloubkový výzkum na Daruvarsku. Ivanovo Selo se pro ni také stalo klíčovou obcí v Jugoslávii vůbec (opakováný terénní výzkum 1966 - 1970). V roce 1967 do vesnic v okolí Daruvaru, Bjelovarů a Požegy vedla výpravu

českých etnografů a folkloristů (Hanah Laudová, Jaroslav Markl, Vladimír Scheufler a Josef Vařeka). Možná i to přispělo k rozhodnutí ředitele ÚEF ČSAV, že jí v listopadu téhož roku pověřil vedením oddělení etnografie současnosti.

V roce 1968 chtěla Iva Heroldová pokračovat v systematizaci výzkumů zahraničních Čechů v oblasti jugoslávské části Banátu. Kýžená spolupráce s bělehradským Etnografickým institutem však nebyla zcela naplněna. Výzkumy, které proběhly roce 1971 u banátských Čechů v Belé Crkvi a ve Vršci a u bosenských Čechů v Matčině Brdu a Nové Vsi, byly ve srovnání s předchozími sběry dat spíše sondáží (1974). Výzkumy krajanů v Jugoslávii došli zhodnocení nejen ve studiích publikovaných ve vědeckých časopisech u nás i v zahraničí (60., 70., 80. a 90. léta), ale také např. ve formě etnografického filmu o svatbě v Ivanově Sele (1969) a ve výstavě pořádané v Požeze v roce 1971 Slavonie a Češi.

Sedmdesátá léta pak zproblematisovala výjezdy českých etnografů do zahraničí a Iva Heroldová se podobně jako jiní její kolegové musela vrátit k výzkumu skupin žijících v prostoru Československa. Léta 70. jí přinesla i další znejistění. V důsledku společensko-politického klimatu byla v červnu 1972 odvolána z místa vedoucí oddělení etnografie současnosti a od příštího roku byla převedena do oddělení etnografie národního obrození. Tato skutečnost si pak vynutila paralelní zájem Ivy Heroldové o dva okruhy témat a souběžné angažmá ve dvou badatelských týmech.

Novou sférou zájmu se tedy Iva Heroldová stala kultura vesnice v době národního obrození. Tematicky přitom badatelka navázala na své znalosti tradiční obřadnosti. První studie, založené na analýze archivních pramenů z 18. století, se věnovaly právě otázkám sňatků na vesnici (1974, 1975). V návaznosti na to se pak zaměřila na otázky poddanské rodiny a obřadnosti (1981, 1983). Velmi zajímavým tématem, ke kterému Iva Heroldová při studiu archivních pramenů dospěla, byla problematika školství v době národního obrození (1978, 1981). V kontextu disciplíny řešila zejména otázku vzájemného působení lidové kultury na kultivaci dobového poznání a naopak. V rámci úkolu oddělení etnografie národního obrození participovala také na realizaci etnografického atlasu (výroční ohně) (1981). Tomu ovšem zákonitě předcházelo kritické zhodnocení etnografických pramenů z počátku 19. století (1979). Návrat k problematice tradiční vesnice potvrdila pak Iva Heroldová při zpracovávání dotazníků z dopisovatelské akce Národopisné společnosti československé vážící se k rodinné obřadnosti (1983).

Témata svázaná s tradiční českou kulturou byla ovšem spíše paběrky ve srovnání se soustředěným zájmem, s nímž Iva Heroldová nadále přistupovala k problematice mezietnických vztahů a k problematice akulturace. Výzkumu akulturačních procesů se tedy badatelka v důsledku reorganizace pracoviště nevzdala. Navázala na sondážní výzkumy z 50. let a začala provádět systematické výzkumy v českém a moravském pohraničí. V návaznosti na výzkumy v Jugoslávii se nejprve soustředila na reemigranty z této země (na Znojensku, Břeclavsku). Tématem jejích prvních cílených výzkumů v pohraničí se stala krom jiného analýza vzpomínkových vyprávění jugoslávských a volyňských Čechů, kteří se účastnili bojů za druhé světové války. Monografie Válka v lidovém podání. Národně osvobozenecý boj volyňských a jugoslávských Čechů (1977) pro ni byla něco víc než jen výstupem systematických sběrů. Byla holdem hrdinství těm, kteří za války padli, nebo byli popraveni, byla holdem jejím otci, důstojníku Československé armády.

Po celá 70. léta a i v letech 80. prováděla Iva Heroldová další sondážní i systematictější výzkumy u nejrůznějších reemigračních a imigračních skupin, které se po druhé světové válce usazovaly na území českých zemí (zejména Břeclavsko, Bruntálsko, Českokrumlovsko, Horšovskotýnecko, Chebsko, Kaplicko, Šumperecko, Tachovsko, Znojensko, Žatecko). Sběry dat vyústily jednak v syntézy, jednak iniciovaly další systematické etnografické výzkumy. Zájem o problematiku mezietnických vztahů, který Iva Heroldová spolupodnítila, sehrál důležitou roli při vzniku oddělení etnických procesů. I když jeho vedení zaštitil Antonín Robek, nikterak nebrzdil koncepční práci Ivy Heroldové v daném tématu. Tu postavila badatelka na interdisciplinární bázi (1985). Zdůrazňovala nutnost zohlednit všechny kulturní, společenské, ekonomické, politické, právní a historické aspekty podílející se na integraci reemigrantů a imigrantů do majoritní společnosti. Tato myšlenka svedla v 80. letech k řešení dílčích úkolů v rámci projektu Etnické procesy v pohraničí nejen členy oddělení (mezi nejbližší spolupracovníky patřili: Tomáš Hajšman, Vlasta Matějová, Andrej Sulitka), ale i další kolegy z instituce (např. brněnské pracoviště ÚEF ČSAV, oddělení etnografie socialistické společnosti, oddělení dějin a teorie), a také badatele nejrůznějších specializací pracujících v rámci institucí jak s celostátní působností i tak s regionálním dosahem. Úzká spolupráce byla navázána zejména s Katedrou etnografie a folkloristiky FF UK, kde vznikla nejen řada diplomových prací na toto téma, ale kde také Iva Heroldová přispěla k zacílení výzkumných prací studentů na danou problematiku (dotazníky o bydlení a o rodině a obřadnosti). Skutečnost, že v této době byla klíčovou postavou výzkumu etnických procesů, dokládá, že po jejím penzionování v roce 1982 pro ni vedení ústavu zřídilo místo vědeckého konzultanta, které dle možnosti institucionálního rozpočtu obnovovalo až do konce roku 1988.

Koncepční a koordinátorská práce nikterak Ivu Heroldovou nebrzdila ve vlastní vědecké práci. Zejména 80. léta jsou vrcholem její badatelské činnosti v problematice etnických procesů, byť přehledové a teoretické práce publikovala i v 90. letech a na počátku 21. století. Není bez zajímavosti si povšimnout, že se jí v teoretizacích podařilo protnout oba odborné zájmy. Nejednou problém etnický heterogenní společnosti či rodiny komparovala se situací v tradičním etnický homogenním prostředí (1983, 1984).

Iva Heroldová vstoupila do českého národopisu na počátku 50. let, aby na konci své vědecké kariéry předala dalším badatelským generacím tradici moderního etnologického studia mezietnických vztahů. Vždyť také její texty patří dodnes k nejcitovanějším etnologickým pracím ve společensko-vědních disciplínách, které se věnují problémům koexistence kulturně a etnický odlišných skupin obyvatelstva.

Dne 2. září 2005 odešla skvělá badatelka, krásná žena a grációzní člověk. Děkujeme jí, že taková byla v životě, a věříme, že taková zůstane dlouho v naší paměti.

Dana Moravcová